

Magdalena Żabowska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Leon Zawadowski

I. Biogram

Urodził się 28 sierpnia 1914 roku w Sankt Petersburgu w Rosji w rodzinie polskiej, zmarł 4 sierpnia 2018 roku w Oakville w Kanadzie. Filolog, romanista, teoretyk języka. Był absolwentem Gimnazjum im. T. Reytana w Warszawie, studiował filologię klasyczną na UW; znał kilka języków, w tym starożytną grekę, łacinę, sanskryt. Uczeń Jerzego Kuryłowicza; doktorat w zakresie filologii polskiej uzyskał 1948 roku na podstawie pracy „Do teorii zdań względnych” (opublikowanej jako „Zagadnienia teorii zdań względnych”, 1952). Od 1946 roku związany z UWr.; pełnił funkcję dziekana (1953–55), kierował Katedrą Językoznawstwa Ogólnego oraz Katedrą Filologii Romańskiej (1957–1968); był pierwszym redaktorem czasopisma „*Romanica Wratislaviensia*”. W 1955 roku odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi. Po opuszczeniu Polski w 1969 roku przez krótki czas przebywał w Paryżu, następnie przeniósł się na Indiana University w Bloomington w Stanach Zjednoczonych, od 1971 roku (do przejścia na emeryturę w 1980 roku) był profesorem językoznawstwa i filologii romańskiej Lakehead University w Kanadzie. Był także aktywnym działaczem na rzecz Polonii w Kanadzie, założycielem i fundatorem organizacji Society for Catholic Life & Culture.

L.Z. jest autorem syntez z zakresu teorii języka: „Lingwistyczna teoria języka” (1966) i „Inductive Semantics and Syntax: Foundations of Empirical Linguistics: (1975), prac dotyczących semiotyki (1964b, 1977) oraz teoretycznych podstaw językoznawstwa strukturalnego (1950, 1956a, 1965ab, 1967, 1971). Ponadto analizował zagadnienia składni strukturalnej: zdania względne (1948, 1952), zdania rezultatywne (1953b), formy peryfrastyczne (1959a, 1962a), i semantyki strukturalnej: znaczenie morfemu (1957ac, 1958a), wpływ kontekstu na znaczenie (1951), polisemia pozorna (1959b). Badał też kontakty językowe (1958c, 1961a, 1961b). Przetłumaczył na język polski i udostępnił dla polskiego czytelnika prace czołowych strukturalistów europejskich: A. Martineta (1970), R. Jakobsona (L.Z. 1970; Jakobson 1989) (zob. Kaufman 2007; Ucherek 2015). Podejmował dyskusje z koncepcjami uczonych światowej rangi, m.in. z H. Beckerem, V. Pisanim, H. Kronasserem, U. Weinreichem (L.Z. 1954, 1956b, 1957b).

L.Z. był jednym z czołowych przedstawicieli polskiego strukturalizmu, najwybitniejszym – jak o nim pisał A. Bogusławski (2014) – uczniem J. Kuryłowicza:

W moim rozumieniu po Baudouinie de Courtenay i Kuryłowiczu największy talent lingwistyczno-teoretyczny, już wśród Polaków z początku XX wieku, z której to doby pochodzi, trzeba przyznać, spore grono innych wybitnych językoznawców-teoretyków, by wspomnieć choćby Milewskiego, Heinza, Safarewicza, Doroszewskiego, Stiebera, Rysiewicza, Tokarskiego, Zabrockiego, przypadł w udziale właśnie Leonowi Zawadowskiemu (2014: 27).

2. Teoria języka i językoznawstwa

Jako zwolennik i propagator nowego wówczas językoznawstwa strukturalnego L.Z. wskazywał na możliwość przewyższenia za pomocą tego nurtu lingwistyki błędów (i ich konsekwencji) podejścia tzw. tradycyjnego do opisu języka. L.Z. (1980: 271–272) wyróżnił dwa okresy w rozwoju lingwistyki: przed-funkcjonalno-strukturalny (*pre-F&S*) i funkcjonalno-strukturalny (*F&S*), które różnicują następujące właściwości: 1. funkcja języka: wyrażanie myśli, emocji itp. (*pre-F&S*) vs. konwencjonalne przekazywanie informacji o rzeczywistości pozajęzykowej (*F&S*); 2. psychologizm (mentalizm): opis języka w odniesieniu do rzekomych faktów psychologicznych i mentalnych (*pre-F&S*) vs. antypsychologizm (antymentalizm, obiektywizm): opis bazuje na obserwacji tekstów (i ich odniesieniu do rzeczywistości pozajęzykowej) (*F&S*); 3. język traktowany jako zjawisko indywidualne; niezadowolające kategoryzacje tekstów (*pre-F&S*) vs. język traktowany jako zjawisko socjologiczne: fakty tekstowe eksplicitnie ujmowane jako okazy bardziej abstrakcyjnych klas (*F&S*); 4. niezadowolające ujęcia relacji między pojedynczymi faktami języka; tendencja do ‘atomizacji’ języka (*pre-F&S*) vs. podstawowa zasada (inter)relacji: język jest ujmowany jako ustrukturyzowany system (*F&S*); 5. prawie wyłącznie diachroniczne analizy języka (*pre-F&S*) vs. akcent położony na synchroniczny opis języka; diachronia na dalszym planie (*F&S*).

Największy wpływ na L.Z. wywarł strukturalizm praski oraz glossematyka L. Hjelmsleva (Wąsik 2001: 37). Językoznawstwo w ujęciu L.Z. jest dyscypliną autonomiczną, której przedmiotem może być wyłącznie tekst (ze znaczeniem) i współdziałanie czynników pozatekstowych z tekstem. Celem językoznawstwa funkcjonalnego jest opis funkcji elementów tekstów, bazujący na indukcji, przy czym indukcję rozumie L.Z. jako proces analizy, ale także jako relację zachodzącą między danymi a sformułowanymi twierdzeniami, uznaje, że w nauce dedukcja nie jest możliwa bez wcześniejszej indukcji (1966, 1977).

Funkcja reprezentatywna tekstu jest konsekwencją konwencjonalnej relacji zachodzącej między elementami tekstu a rzeczywistością pozajęzykową, polega na konwencjonalnej transpozycji (odwzorowaniu) określonego fragmentu rzeczywistości pozajęzykowej. Z kolei funkcja komunikacyjna jest konsekwencją funkcji reprezentatywnej (1966, 1975). Elementy tekstowe (*T*) odsyłają do elementów pozatekstowych (*R*). Elementy tekstu mogą być wyodrębniane w wyniku zastosowania równocześnie dwóch procedur: delimitacji (komutacji) i abstrakcji (zob. Wąsik 2001: 38; Danielewiczowa 2013: 33). Na temat związków teorii znaku językowego L.Z. z koncepcją znaku K. Bühlera, zob. Wąsik 2015. Najprostszymi elementami w języku są fonemy (elementy diakrytyczne), funkcje semantyczne pełnią morfemy (jednostki) oraz konstrukcje (słowa, grupy, zdania). L.Z. przyjmował, że funkcję dowodu w językoznawstwie pełnią wyłącznie obserwacje związków $T : R = T : R = T : R \dots$, podlegają one w procesie analizy indukcyjnemu uogólnieniu. Gramatyka bazuje na zachodzeniu między

elementami tekstów (w ujęciu syntagmatycznym) związków kookurencyjnych i konwencjonalnych, a także na wynikających z nich związków formalnych lub semantycznych; tworzą one prawa gramatyczne, zbiór tych praw to gramatyka danego języka (1966: 299).

3. Składnia i semantyka

Celem analizy faktów językowych w ujęciu L.Z. jest przypisanie funkcji formom składniowym, np. zdaniom względnym czy zdaniom rezultatywnym, por. → STRUKTURA POWIERZCHNIOWA I GŁĘBOKA. Opis transformacji składniowych (np. przekształcania dwóch zdań w zdanie ze zdaniem względnym) nie dotyczy powstawania zdania w perspektywie historycznej czy indywidualno-genetycznej, ale polega wyłącznie na ustalaniu korelacji form składniowych (z zachodzącymi odpowiedniościami znaczenia czy użycia) (1952: 14–17).

L.Z. wyróżnił dwa typy zdań względnych przymiotnikowych: (a) dystynkcyjne (odróżniające), służące dookreśleniu rzeczownika ze względu na funkcję wyznaczającą, oraz (b) narracyjne, dodające nową informację. Rozpoznanie podtypu zdania względnego służą elementy tekstu, np. typ rzeczownika czy system zapowiedników (*ten, taki* vs. \emptyset), lub środki językowe użyte w kontekście; por. zdania, które wzięte bez kontekstu mogą być rozumiane dwojako, np. *Podróżnicy, którzy odważyli się na tę wyprawę, zginęli w pustyni.*: a) (*Ci*) *podróżnicy, którzy się odważyli...*; b) *Podróżnicy – którzy odważyli się na wyprawę – zginęli*. Efektem usunięcia zdania względnego dystynkcyjnego jest zdanie fałszywe (por. *Pies, który kocha swego pana, nigdy go nie ugryzie.* → *Pies nigdy go [swego pana] nie ugryzie.*), a zdanie względne narracyjne potraktowane jako dystynkcyjne tworzy pleonazm (por. *Ptaki przelotne, które porzucają nasz kraj jesienią, udają się do ciepłych krajów.*). Problematyka zdań względnych przymiotnikowych jest ściśle powiązana z zagadnieniem wyznaczania, por. zapowiedniki wyznaczające (indywiduujące) i określające (gatunkujące): *ten* vs. *taki* (1952).

Funkcja zdań rezultatywnych bazuje na relacji przyczynowo-skutkowej, nieodłącznie związanej ze zdarzeniem (wskazany w tekście lub w kontekście). Podstawowymi środkami językowymi właściwymi zdaniom rezultatywnym są elementy zaimkowe, zróżnicowane pod względem formy, por. *tak...*, *że ...* vs. *w taki sposób, że...*, a także szyku, por. *is so interested* vs. *is interested so*, wraz z intonacją (L.Z. 1953).

Powiązanie składni z morfologią analizował L.Z. na przykładzie konstrukcji peryfrastycznych (1959).

W analizach semantycznych L.Z. (1951) kładł nacisk na wpływ kontekstu (tj. elementów tekstu otaczających element badany) na znaczenie. Kontekst może determinować znaczenie lub nie; konsekwencją wpływu kontekstu i konsytuacji na znaczenie jest polisemia pozorną → MONOSEMIA I POLISEMIA, por. np. wpływ czynników kontekstowych, np. *Johan je jabłko.*; *Kot jest piękny.*; wnioskowania *Psy złapały zająca.* (→ charty); czy konsytuacji (np. *miasto*) (1959).

→ MONOSEMIA I POLISEMIA, RELACJE PARADYGMATYCZNE I SYNTAGMATYCZNE, STRUKTURA POWIERZCHNIOWA I GŁĘBOKA, SYSTEM VS. UŻYCIE SYSTEMU

Najważniejsze publikacje

- L.Z. 1948. „Zagadnienie teorii zdań względnych (Streszczenie)”. *Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego* 3: 107–201.
- L.Z. 1950. „On the Elements of Semantic Systems”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 10: 77–98.
- L.Z. 1951. „Rzeczywisty i pozorny wpływ kontekstu na znaczenie (Przedstawione na posiedzeniu Wydziału Nauk Filologicznych dnia 1 lipca 1949 roku)”. *Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego* 4, 1949, Dodatek 2. Wrocław: WTN, 1–18.
- L.Z. 1952. *Zagadnienia teorii zdań względnych*. Wrocław: WTN.
- L.Z. 1953a. „Correspondances de lexique et identités grammaticales”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 12: 25–54.
- L.Z. 1953b. *On the syntactic function of the clauses of result*. Wrocław: WTN.
- L.Z. 1954. „Henrik Becker, «Zwei Sprachanschlüsse»”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 13: 183–192.
- L.Z. 1955. „Étymologie et valeur étymologique des mots”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 14: 157–189.
- L.Z. 1956a. „Les fonctions du texte et des catégories des propositions”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 15: 31–63.
- L.Z. 1956b. „O próbie syntezy problemów etymologii (Vittore Pisani, «L'etimologia», Torino, 1947)”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 15: 19–206.
- L.Z. 1957a. „La signification du morphème”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 16: 3–35.
- L.Z. 1957b. „O próbie syntezy semantyki (H. Kronasser, «Handbuch der Semasiologie»)”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 16: 187–208.
- L.Z. 1957c. „Podzielność morfologiczna a znaczenie wyrazu”. *Zeszyty Naukowe UW r im. Bolesława Bieruta, seria A*, 5: 241–264.
- L.Z. 1958a. „La signification des morphèmes polisèmes”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 17: 67–95.
- L.Z. 1958b. „O przeglądzie problemów i wyników językoznawstwa współczesnego”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 17: 193–202.
- L.Z. 1958c. „Recent synthesis of language contact”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 17: 175–191.
- L.Z. 1959a. *Constructions grammaticales et formes périphrastiques*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- L.Z. 1959b. „La polysémie prétendue”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 18: 11–48.
- L.Z. 1961a. „Fundamental relations in language contact”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 20: 3–26.
- L.Z. 1961b. „O monografii niemiecko-brazylijskiego kontaktu językowego”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 20: 175–188.
- L.Z. 1962a. „O próbie syntezy składni strukturalnej”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 21: 181–192.
- L.Z. 1962b. „Theoretical Foundations of Comparative Grammar”. *Orbis* 11: 5–20.
- L.Z. 1963. „Substance and relation in language”. *Rozprawy Komisji Językowej WTN* 4: 5–26.

- L.Z. 1964a. „Główne cechy językoznawstwa funkcjonalnego, przedmowa”. W *Podstawy języka*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 7–31.
- L.Z. 1964b. „Relations et substance dans la langue”. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 59: 17–30.
- L.Z. 1965a. „Induction et déduction en linguistique”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 23: 71–93.
- L.Z. 1965b. „Primary data of linguistic analysis”. W *Symbolae linguisticae in honorem Georgii Kuryłowicz*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 369–378.
- L.Z. 1966. *Lingwistyczna teoria języka*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- L.Z. 1967. „A Classification of Signs and Semantic Systems”. W *To Honour Roman Jakobson (essays on the occasion of his 70. birthday, 11. October 1966)*, t. 3. The Hague: Mouton, 2333–2354.
- L.Z. 1971. „Sentence, It's Grammatical Definition”. *Linguistics* 72(9): 95–112.
- L.Z. 1975. *Inductive Semantics and Syntax. Foundations of empirical linguistics* (Janua Linguarum. Series Maior, 58). The Hague: Mouton.
- L.Z. 1977. „Semiotics and Linguistics: Fruitful Interdependence: In Search of Semiotic Identity”. *Le Journal Canadien de Recherche Sémiotique* 4(2): 55–72.
- L.Z. 1980. „The Definition of «Sentence» and John Ries' Theory”. W *Progress in Linguistic Historiography (Papers from the International Conference on The History of The Language Sciences, Ottawa, 28–31 August 1978)*, red. K. Koerner. Amsterdam: John Benjamins B.V., 271–295.
- L.Z. 1986. „Literal Value and Meaning”. *Meta* 31(2): 137–144.

Tłumaczenia przez L.Z.

- Jakobson, R. 1989. „Dwa aspekty języka i dwa typy zakłóceń afatycznych”, tłum. L. Zawadowski. W *W poszukiwaniu istoty języka. Wybór pism*, red. M.R. Mayenowa. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 150–75.
- Martinet, A. 1970. *Podstawy lingwistyki funkcjonalnej*, tłum. L. Zawadowski. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Literatura podmiotowa

- Bogusławski, A. 2014. „Leon Zawadowski: szkic z perspektywy osobistej”. *Linguistica Copernicana* 11: 15–28.
- Danielewiczowa, M. 2013. „Myśl de Saussure'a w polskim przekazie lingwistycznym: promotorzy i oponenci”. *Linguistica Copernicana* 10: 29–50.
- Handke, K., i E. Rzetelska-Feleszko. 1977. *Przewodnik po językoznawstwie polskim*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kaufman, S. 2007. „L'essence du texte spécialisé au-delà des concepts. Deux termes-clefs de la linguistique française en traduction polonaise. Leon Zawadowski traduit André Martinet”. W *La traduction de qualité ou l'essence du texte préservée*, textes réunis par M. Laurent. Paris: Editions Numilog, 172–180.
- Pak, T. 1978. „Leo Zawadowski, «Inductive semantics and syntax: Foundations of empirical linguistics»”. *Linguistics* 16(204): 67–76.

- Ucherek, W. 2015. „Autour des traductions polonaises des ouvrages linguistiques d’auteurs français”. *Revue du Centre Européen d’Etudes Slaves* 4: <https://etudesslaves.edel.univ-poitiers.fr:443/etudesslaves/index.php?id=821>.
- Wąsik, Z. 2001. „General Linguistics in the History of the Language Sciences in Poland: Late 1860s – late 1960s”. W *Towards a History of Linguistics in Poland: From the early beginnings to the end of the 20th century*, red. E.F.K. Koerner, i A. Szwedek. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 3–51.
- Wąsik, Z. 2015. „Ferdinand de Saussure, Charles S. Peirce and Karl Bühler: In search of a common denominator for sign conceptions”. *Studia Kulturoznawcze* 1(7): 227–246.
- Wierzbicka A. 1976. „Leon Zawadowski. «Inductive Semantics and Syntax: Foundations of empirical linguistics»”. *International Review of Slavic Linguistics* 1(2–3): 385–395.